

ΔΗΜ'ΩΔΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝ'Η ΛΟΓΟΤΕΧΝ'ΙΑ

Δ' εξάμηνο

Διδάσκων: Κ. Χρυσόγελος

1. Γενικά

- Τι περιλαμβάνει η «βυζαντινή λογοτεχνία»: Κείμενα που γράφτηκαν μεταξύ 330 και 1453.
- Γλωσσικά επίπεδα της βυζαντινής λογοτεχνίας:
  - α) Λογοτεχνικά ιδιώματα: Αττικό, ομηρικό, δωρικό, Κοινή, δημώδες ιδίωμα.
    - **Αττικό**: Η γλώσσα του Θουκυδίδη, του Πλάτωνα και των επεισοδίων της τραγωδίας.
    - **Ομηρικό**: Η γλώσσα της *Ιλιάδας* και της *Οδύσσειας*. → Μόνο στη βυζαντινή ποίηση.
    - **Δωρικό**: Τα χορικά της τραγωδίας (*ἔρως ἀνίκατε μάχαν*). → Μόνο στη βυζαντινή ποίηση.
    - **(ελληνιστική) Κοινή**: Η γλώσσα των ευαγγελίων (απλοποιημένη αττική).
    - **Δημώδες**: Βάση η καθομιλουμένη («δημοτική»), εμπλουτισμένη με πληθώρα λόγιων στοιχείων.
  - β) Κατηγοριοποίηση με βάση τον βαθμό καλλιέργειας / «δυσκολίας» ενός κειμένου: «**χαμηλό**» (π.χ. απλή σύνταξη, απλό λεξιλόγιο, λέξεις της καθομιλουμένης), «**μεσαίο**» (σε μία φροντισμένη Κοινή, με πιο απαιτητική σύνταξη και ίσως κάποια στοιχεία της καθομιλουμένης) και «**υψηλό**» (καλλιεργημένη αττική ή ομηρική -στην ποίηση- γλώσσα, απαιτητική σύνταξη, σπανιότητα στοιχείων της «δημοτικής») ύφος.

2. Η βυζαντινή δημώδης γραμματεία

- Αρχικά: Τι περιλαμβάνει η «δημώδης βυζαντινή γραμματεία»: Κυρίως ποιήματα σε τονικά μέτρα, διαφόρων λογοτεχνικών ειδών.
- Συμβατικά όρια: μέσα 11ου αιώνα-1453 (δεύτερη άλωση).
- Ποια είναι τα τονικά μέτρα: Κατά κύριο λόγο ο ιαμβικός 15σύλλαβος, δευτερευόντως άλλα μέτρα (π.χ. τροχαϊκός 8σύλλαβος).
  - Μετρικός πόδας ιάμβου: Άτονη – Τονισμένη (τατά).
  - Μετρικός πόδας τροχαίου: Τονισμένη – Άτονη (τάτα).

3. Λογοτεχνικά είδη της βυζαντινής δημώδους γραμματείας (με εστίαση στο παρόν μάθημα)

- **Έπος:** *Διγενής Ἀκρίτης*, παραλλαγές *Κρυπτοφέρρης* και *Εσκοριάλ* (12ος αι.).
- **Σατιρική ποίηση:** *Πτωχοπρόδρομος* (12ος αι.).
- **Ερωτικές μυθιστορίες** (13ος; - 15ος αι.):
  - Πρωτότυπες: *Καλλίμαχος και Χρυσορρόη*, *Βέλθανδρος και Χρυσάντζα*, *Λίβιστρος και Ροδάμνη*, *Ἀχιλληῖς*.
  - Μεταφρασμένες: *Φλώριος και Πλάτζια Φλώρα*, *Ἰμπέριος και Μαργαρώνα*.
  - «Τρωικός» κύκλος: *Διηγῆσις γεναμένη ἐν Τροίᾳ* (πρωτότυπη), *Ὁ πόλεμος τῆς Τρωάδος* (μτφρ.).
- Σατιρική / αλληγορική ποίηση από τον κύκλο των ζώων και των φυτών (14ος-15ος αι.): *Παιδιόφραστος διήγησις ζώων τῶν τετραπόδων*, *Πουλολόγος*, *Πωρικολόγος*, *Συναξάριον τοῦ τιμημένου γαιῖδάρου*.

- Η περίπτωση της πρώιμης **κρητικής λογοτεχνίας** (13ος-αρχές 16ου αι.):
  - Ενετική κατάκτηση: 1211.
  - Ενετοκρατία: 1211-1669.
  - Τουρκοκρατία: 1669-1913.
- **Περίοδος αλληλεπίδρασης με τη βυζαντινή λογοτεχνία:** 1211-μέσα 15ου αι. / αρχές 16ου αι.: Δημώδες ιδίωμα, μοτίβα βυζαντινής λογοτεχνίας, μεσαιωνική αντίληψη για τη ζωή.
- **Ο δυτικός παράγοντας:** Απομάκρυνση από τη βυζαντινή λογοτεχνία, μοτίβα και επιρροές από τη δυτική (ιταλική) λογοτεχνία, ιταλικές γλωσσικές επιδράσεις, ομοιοκαταληξία στον στίχο.
- **Έργα και συγγραφείς:** Στέφανος Σαχλίκης (σατιρικός, αθυρόστομος), *Άποκοπος* (κατάβαση στον Κάτω Κόσμο με ταυτόχρονη επιρροή και απομάκρυνση από τη μεσαιωνική αντίληψη), Ιωάννη Πικατόρου, *Εἰς τὸν πικρὸν καὶ ἀκόρεστον Ἄδην* (κατάβαση στον Κάτω Κόσμο, μεσαιωνικής αντίληψης).

1. Αττικό ιδίωμα

Ἦ κοινὸν αὐτάδελφον Ἰσμήνης κάρα,

ἄρ' οἷσθ' ὅ τι Ζεὺς τῶν ἀπ' Οἰδίπου κακῶν

ὁποῖον οὐχὶ νῶν ἔτι ζώσαιν τελεῖ; (Σοφ., Ἀντιγόνη, στ. 1-3)

2. Ομηρικό ιδίωμα

Ἄνδρα μοι ἔννεπε, μοῦσα, πολύτροπον, ὃς μάλα πολλὰ

πλάγχθη, ἐπεὶ Τροίης ἱερὸν πτολίεθρον ἔπερσεν. (Ὅμ., Ὀδύσσεια, α 1-2)

3. Ελληνιστική κοινή

Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἔλεγε· πάτερ, ἄφες αὐτοῖς· οὐ γὰρ οἶδασι τί ποιοῦσι. Διαμεριζόμενοι δὲ τὰ ἱμάτια αὐτοῦ ἔβαλλον κλῆρον. (Λκ, 23,34)

4. Δωρικό ιδίωμα

Ἄδύ τι τὸ ψιθύρισμα καὶ ἅ πίτυς, αἰπόλε, τήνα,

ἅ ποτὶ ταῖς παγαῖσι, μελίσδεται, ἀδὺ δὲ καὶ τύ

συρίσδες· μετὰ Πᾶνα τὸ δεύτερον ἄθλον ἀποισῆ. (Θεόκρ., Εἶδ. 1: Θύρσις ἢ ὠδή, στ. 1-3)

4. Ειδικά θέματα βυζαντινής δημώδους γραμματείας

α) Το «δημώδες ιδίωμα»

- Βάση η καθομιλουμένη, εμπλουτισμένη με περισσότερα ή λιγότερα λόγια στοιχεία.
- Πρόκειται για μεικτό ιδίωμα, όχι για τη «δημοτική» της εποχής.
- Ποικίλλει ο βαθμός «λογιότητας» από κείμενο σε κείμενο της δημώδους γραμματείας:

→ Πτωχοπρόδρομος, ποίημα 4

*σὺ δ' ἦλθες ἀνυπόδητος καὶ δίχα ἐπικαμίσου, | καὶ τὸ βρακὶν σου ἐφαίνετο ἀπὸ τῆς φουδουλίας, | καὶ
περιπάτει ἐμπύρετος καὶ δούλευε τοὺς πάντας, | οὐκ εἶσαι σεβαστοῦ παιδὶν οὐδὲ κουραπαλάτη.*

→ Καλλίμαχος καὶ Χρυσορρόη, εισαγωγή

*Λύπης ἀμέτοχον οὐδὲν τῶν πολιτευομένων, | καὶ πραττομένων περὶ γῆν καὶ τῶν ἐνεργουμένων. | Χαρὰ
καὶ λύπη σύμμικτα, ἀλλὰ καὶ κεκραμένα. | Οὐδὲν γὰρ λύπης τὸ καλὸν καὶ τὸ τερπνὸν ἐκλείπει.*

β) «Βυζαντινή» ή «πρώτο-Νεοελληνική»;

- Η βυζαντινή λογοτεχνική γλώσσα διαχρονικά και ο πειραματισμός: Το «δημώδες ιδίωμα» την καθιστά «μη βυζαντινή»;
- Κατάφαση ζωής (έρωτας, χαρά, χιούμορ, επίγειες ανησυχίες): Αρκεί για να χαρακτηριστεί «μη βυζαντινή»;
- Η λόγια παράδοση της βυζαντινής λογοτεχνίας: Το λόγιο μυθιστόρημα του 12ου αι. | Μοτίβα της λόγιας ποίησης που περνούν στα δημώδη κείμενα (π.χ. το εγκώμιο του λουτρού). | Η επιρροή της ρητορικής.
- Πολιτικές εξελίξεις, συρρίκνωση της αυτοκρατορίας: Μία νέα, «μεταβυζαντινή» πραγματικότητα;
- Δυτικές λογοτεχνικές επιρροές στη βυζαντινή δημώδη γραμματεία;
- Πώς τα αιτήματα του νέου Ελληνισμού επηρέασαν την πρόσληψη της δημώδους γραμματείας του Βυζαντίου: Ο ρομαντισμός γεννά το «εθνικό έπος» του νέου Ελληνισμού (*Διγενής Ακρίτης*).
- Η ξένη επιστήμη απέναντι στη βυζαντινή δημώδη γραμματεία: Πώς γεννήθηκε ο όρος “*Neograeca Medii Aevi*” (Νεοελληνική γραμματεία των Μέσων Χρόνων, δηλαδή του Μεσαίωνα).

5. Ψηφιακά βοηθήματα για τη μελέτη της βυζαντινής δημόδους γραμματείας

1. «Δημώδης γραμματεία» («Γεωργακάς»): Ανθολόγιο, εισαγωγές, βιβλιογραφία.

http://georgakas.lit.auth.gr/dimodis/index.php?option=com_content&view=article&id=7&Itemid=189

2. Επιτομή λεξικού Εμμανουήλ Κριαρά (μέχρι το πι).

http://www.greek-language.gr/greekLang/medieval_greek/kriaras/index.html

3. Λεξικό Εμμανουήλ Κριαρά.

<https://archive.org/details/Kriaras-lexiko/%CE%9A%CF%81%CE%B9%CE%B1%CF%81%CE%AC%CF%82/1.%20%CE%9A%CE%A1%CE%99%CE%91%CE%A1%CE%91%CE%A3%20%CE%95%CE%9C%CE%9C%CE%91%CE%9D%CE%9F%CE%A5%CE%97%CE%9B%2C%20%CE%9B%CE%B5%CE%BE%CE%B9%CE%BA%CF%8C%201100-1669%2C%20%CE%A4%CF%8C%CE%BC%CE%BF%CF%82%201%20%28%CE%B1-%CE%B1%CE%BC%CE%B1%CE%BE%CE%BF%CF%84%CF%81%CE%BF%CF%87%CF%8C%CF%82%29/>

4. Ψηφιοποιημένα λεξικά της αρχαίας ελληνικής.

https://lsj.gr/wiki/Main_Page

Σύνοψη

- Τι είναι η βυζαντινή λογοτεχνία.
- Γλωσσικά επίπεδα και λογοτεχνικά ιδιώματα στη βυζαντινή λογοτεχνία.
- Τι περιλαμβάνει η βυζαντινή δημόδης γραμματεία: Είδη, πρώιμη κρητική λογοτεχνία.
- Ειδικά θέματα βυζαντινής δημόδους γραμματείας:
  - α) Το λογοτεχνικό ιδίωμα από γλωσσική οπτική.
  - β) Βυζαντινή ή πρώτο-νεοελληνική γραμματεία;
- Ψηφιακά βοηθήματα για τη μελέτη της βυζαντινής δημόδους γραμματείας.

